

KIRJALLISUUDEN SUOMENTAJAN NÄKÖKULMA

Hannu Launonen

Unkarin kirjallisuudella on erilainen tausta kuin Suomen kirjallisuudella, ja tuo tausta vaikuttaa siihen mitä käännetään ja miten.

Unkarilainen kirjallisuus on päätynyt nykytilaansa eri teitä kuin suomalainen. Sitä ovat muovailleet erilaiset historian vaiheet ja erilaiset aatevirtaukset. Sen nykypäivää hallitsevat eri lajit ja muodot kun Suomen kirjallisuutta. Lyriikka on Unkarissa ollut valtalaji. Juuri runous on Unkarissa aina ensimmäisenä reagoinut tapahtumiin ja joskus ohjaillutkin niitä, niin kuin Sándor Petőfi ja vuoden 1848 myllerrys osoittavat. Pestin kaupungintalo tuhoutui, mutta Petőfin runo säilyi: "Yks aatos sydäntäni ahdistaa:/ ois vuoteess' inha vuotta kuolemaa, / hitaasti riutua kuin kukkanen, / kun kalvaa hammas madon salaisen, / kuin kynttilä, mi kuluu vitkalleen / vain tuikutellen tyhjään huoneeseen. / Oi Luoja, torju multa kuolo tuo!" (Otto Mannisen suomennoksesta 1923).

Unkari sijaitsee Euroopan keskipisteessä ja on saanut osakseen kaiken mitä tuohon asemaan kuuluu: vaikutteet ja valloittajat vyöryivät, toinen toisensa jälkeen. Suomalainen kirjallisuus eli pohjoisessa ja eristyksessä ja pääsi verraten myöhään kehittymään. 1400-luvun puolivälissä, aikana jolloin suomalaisten Mikael Agricola ei ollut syntynytäkään, saattoi Unkarin kirjallisuus esitellä renessanssirunoilijan Janus Pannoniuksen (1424 - 1472). Pannonius tosin kirjoitti latinaksi, mutta runoa, joka elää tänäänkin; oppinsa hän oli noutanut Matias-kuninkaan kirjastosta ynnä Italiasta, eurooppalaisuuden työpajoista, Ferrarasta ja Padovasta. Mutta myös Pannoniuksen teemat tuntuvat merkillisen polttavilta. 1400-luvun runoilija liittyykin äkkiä 1800-luvun ja sittemmin tämän vuosisadan suureen unkarilaiseen perinteeseen: elegiat ja ylistysrunot puhuvat ennen kaikkea isänmaasta ja sen vaaranalaisesta tilanteesta. Aivan samoin nykyrunoilija, sellainen kuin László Nagy, Ferenc Juhász tai Sándor Csoóri, suree hymneissä, elegioissa ja valitusvirsissä vanhan maalaiskulttuurin mailleen menoa: jokainen esine täytyy hyvästellä erikseen. Muutos on välttämätön, mutta siihen liittyy surua ja säikkyä aavistelua. Satakunta vuotta Pannoniuksen jälkeen nousi esiin sotilas ja runoilija Bálint Balassa, joka jo kirjoitti unkariksi. Yhteys kansanperinteeseen ja talonpoikaisiin juuriin on sittemmin vakiintunut Unkarin lyriikan tunnuspiirteeksi. Petőfi vahvisti tuon periaatteen jopa niin pitkälle, että kansanlaulua ja kirjailijan omaa runoa ei aina voi erottaa toisistaan.

Unkarin kirjallisuus on 50 vuotta vanhempaa kuin Suomen kirjallisuus. Koko Raamattu ilmestyi unkariksi 1590, suomeksi 1642. Kielen kehityksestä tämä ei sano paljonkaan: kun Gáspár Károlin unkarinnos on vielä tänäänkin lukukelpoinen, täytyy Mikael Agricolan suomennokseen perehtyä Martti Rapolan ja muiden tutkijain selitysten avulla.

Unkarilainen kirjallisuus liittyy yhteiskuntaan tiiviimmin kuin suomalainen. Erityisesti unkarilainen runoilija on samanaikaisesti toiminut lyyrikkona, poliitikkona ja kansanjohtajana: hän tekee selkoa kansakunnan katkeruudenaiheista, mutta pyrkii myös käytännössä korjaamaan asioita. Unkarin klassisessa runoudessa ovat kansallinen ja yhteiskunnallinen sisältö eläneet rinnan, niin kuin Béla Jávorszky on asian tiivistänyt. Unkarin runous eroaa Suomen lyriikasta myös sikäli, että Unkarissa voidaan yhä kirjoittaa mitallista ja riimillistä runoa aivan luontevasti. Suomen runous sen sijaan uudistui jyrkästi 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla. Riimillinen runo koettiin vanhentuneeksi (tuntui siltä, että se heijasteli sodanedellisiä, nyt jo muuttuneita arvoja). Kääntäjä ei tietenkään saa tulkita 1980-luvun unkarilaista mitallista runoa siten, että se alkaa suomeksi muistuttaa 1920-luvun Kailasta tai 1930-luvun Sarkiaa. Mutta miten antaa lukijalle kuitenkin kuva alkutekstin muotopiirteistä? Tämä ristiriita ei suinkaan ole ainoa, johon lyriikan suomentaja törmää.

Lukijan, kääntäjän ja tukijan huomio kiintyy lajieroihin. Unkarin taidetta hallitsevat pienet muodot. Parhaiten on menestynyt sellainen taide, jonka kuvaustapa on mieluiten realistinen ja joka keskittyy lyhyeen ajanjaksoon. Kysymykseen tulevat kansanballadi, lyyrinen runous, novelli ja pienoisoromaani **kisregény**, erityinen laji, joka Suomessa on lähes tuntematon. Novellikin on erilainen kuin Suomessa: Unkarissa se on lyyrinen, kaskun tapainen tahi pikareskikertomus. Tässä Unkarin kertomakirjallisuus noudattaa eteläistä, välimerellistä perinnettä. Novellin ylivalta ei Unkarissa suinkaan merkitse romaanin puuttumista: siitä ovat osoituksena vaikkapa Zsigmond Móricz, László Németh ja Tibor Déry. On myös Gyula Illyés, jonka proosataide ei sovi perinnäisiin luokituksiin; hänen pääteoksensa Pustan kansaa (suom. Olavi Metsistö) aloitti uuden lajin, kaunokirjallisen sosiografian.

Suomessa hallitsee laaja epiikka, on hallinnut jo Kalevalan, Kiven ja Kilven päivistä. Vielä tänäänkin se merkitsee trilogioiden tai laajempien romaanisarjojen kertomakirjallisuutta, niin kuin käy ilmi Lajos Szopori Nagyin tuoreesta tutkimuksesta Suomalainen sukuromaani (suom. Viljo Tervonen). Lajieroja lisäävästi vaikuttavat myös erot kirjallisuusinstituution rakenteessa. Unkarissa on runsaasti julkaisuväyliä, erityyppisiä lehtiä, joiden varassa nimenomaan runous ja novellitaide elävät. Jos suomentaja saisi tällä hetkellä vapaasti valita suomennettavan-

sa, tilanne olisi mielestäni tämä: pienimuotoisen kirjallisuuden kääntäjä löytäisi aineistoa riittämiin, mutta laajaa romaania kaipaava saisi suunnistaa klassikkojen pariin.